

KULT ĆIRILA I METODIJA U HRVATA

Biserka GRABAR, Zagreb

Liturgijsko čašćenje slavenskih prvoučitelja Ćirila i Metodija posvjedočeno je u Hrvata od 14. st., otkada se njihova imena javljaju u hrvatskogoljaskim kalendarima. Njihova je naime svetkovina prvi put zabilježena u kalendaru najstarijeg misala Illirico 4 (Vatikanska biblioteka) iz početka 14. st. na dan Ćirilove smrti 14. veljače. Na taj se datum uz sv. Valentina spominju sveta Braća zajedno kao *Kurila i Metudie* odnosno *Ćurila i Metudie* gotovo u svim kalendarima 14-16. st. Od ukupno tridesetdva kalendara u kojima se javljaju njihova imena samo u četiri spomenut je Ćiril bez Metodija, i to u misalima *Vrbničkom 1. i 2.*, *Bribirskome i Kukuljevićevu*. Dan Metodijeve smrti 6. travnja komemoriraju svega četiri kalendara (*Hrvojev misal*, *Pariški psaltir*, *Brevijar Arhiva sv. Petra u Rimu* i *Bribirski brevijar* gdje je Metodijevo ime naknadno uneseno) u kojima Metodije obično nosi liturgijsku kvalifikaciju biskupa ispovjednika, dok ga kalendar *Hrvojeva misala* kvalificira očito zabunom kao papu (*ppi*) umjesto popa. S izvjesnim pomakom datuma na 4. odnosno 7. travnja, do kojega je bez dvojbe došlo jer je 6. travanj već bio zauzet drugom svetkovinom, spomen na Metodija donose još kalendar *Drugoga novljan-skog brevijara*, i to 4. travnja, te kalendar brevijara *Vatikanskog 19* gdje je naknadno unesen na 7. travnja. Stupanj liturgijskoga slavlja u čast Ćirila i Metodija nije nigdje zabilježen u starijim kalendarima, što uostalom i ne začuđuje, ako imamo na umu činjenicu da su liturgijske oznake stupnja blagdana bile u njima dosta rijetke. Donosi ih u većoj mjeri tek tiskani *Baromićev brevijar* koji u kalendaru označava svetkovinu Ćirila i Metodija kao *du(plb)sv(oemu) êz(iku)*, što znači da se njihov dan slavi kao blagdan samo na određenome području, a ne u cijeloj Crkvi. Da li pod izrazom *svoemu êziku*, tj. *svojemu* odnosno *vlastitomu narodu*, koji je – koliko nam je poznato – jedinstven u svojoj liturgijskoj upotrebi, treba shvatiti Hrvate ili, što je vjerojatnije samo glagoljaše, ne možemo sigurno reći. Jedno je ipak sigurno da su Hrvati Ćirila i Metodija smatrali svojim nacionalnim svecima te da

je njihov blagdan imao za glagoljaše mnogo šire značenje nego npr. blagdani zaštitnika grada, kao npr. sv. Šimun koji se slavio kao *du(plb) v' svoem gradu*, tj. kao svetkovina samo za grad Zadar.

Osim u kalendarima tragove ćirilometodskoga kulta naziremo još u litanijama svih svetih u *Prvom novljanskom brevijaru* u kojemu se javlja zaziv: *S(ve)ti Kurile*.

Posebno značenje za pitanje kulta sv. Braće imaju, kao jedini glagoljski liturgijski tekst, *Službe sv. Ćirila i Metodija* koje su potvrđene u glagoljskim brevijarima. Poznato je naime da misni obrazac kojim bi se u Crkvi posebno slavio spomen dan sv. Braće, premda se njihova imena nalaze u svim misalskim kalendarima, nije nigdje zabilježen među svetačkim slavljinama (sanktoral) u glagoljskim misalima. Da li ovoj činjenici treba pridavati posebno značenje i da li razloge takvoga stanja treba tražiti, kao što se to obično misli, u otporu Rima prema slavenskoj liturgiji i prema Metodiju kojega je pratila fama heretika, teško je ustvrditi. Istini za volju treba istaknuti da čak ni najpoznatiji sveci, kao što je npr. sv. Jeronim nisu uvijek imali vlastite mise, a niti su svi sveci koji su se spominjali u kalendaru ušli u misalski sanktoral. Stoga nije nikakvo čudo da ni sv. Ćiril i Metodije nisu odmah dobili posebno mjesto među misnim tekstovima, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da su u *Rimski misal* mnogo teže nego u brevijar ulazili obrasci u čast lokalnih svetaca i onih koji nisu bili općepoznati. Prema tome ne bi trebalo odsutnost mise u čast Ćirila i Metodija pripisivati nekim posebnim razlozima, nego jednostavno činjenici da se nije nalazila u predlošcima latinskih misala s kojih su prevodili naši glagoljaši.

Bolja je situacija, kao što smo već napomenuli, sa *Službama*. Prema dosadašnjim istraživanjima poznato je u glagoljskim brevijarima jedanaest *Službi* u čast sv. Ćirila i Metodija od kojih su dvije sačuvane samo u latinskom prijevodu. Ovomu broju treba dodati još jednu *Službu* iz *Oxfordskoga glagoljskog brevijara* iz 14. st. koja je istraživačima *Službi* dosad ostala nezapažena. Što se tiče porijekla *Službi*, znanstvenici su dosta jedinstveni u mišljenju da ih treba tražiti u Češkoj. Znatno se međutim razilaze u pitanju vremena njihova nastanka koje prema raznim autorima varira od 9. do 14. st. Najprihvatljivije se čini najnovije mišljenje češkoga paleoslavista Tkadlčíka da je prvi oficij u čast sv. Braće sastavljen šezdesetih ili sedamdesetih godina 14. st. u praškom samostanu Emaus, gdje su djelovali hrvatski glagoljaši, i da je odande prenesen u Hrvatsku, gdje je raznim preinakama i prilagodbama dobio oblik kakav nam je danas u tri varijante poznat iz glagoljskih brevijara.¹ Osim kao rijedak svjedok postojanja ranog ćirilometodskoga kulta među Hrvatima, *Službe* su od posebna značenja za hrvatsku književnu povijest, jer

¹I. Petrović, *Sadržajne i literarne osobine odlomaka »Žitija Konstantina-Ćirila« u hrvatskoglagoljskim i ruskim tekstovima*. *Croatica* 19, Zagreb 1983, 113-129.

su u njihovim čitanjima sačuvani najvažniji odlomci (početak moravske misije i smrt Ćirilova) iz *Žića Konstantinova* koje u hrvatskoj redakciji nije u cijelosti sačuvano. Uz to u *Službi iz Mavrova brevijara* sačuvan je dio Klimentove *Pohvale Ćirilu* koja nam također nije poznata iz drugih hrvatskoglagoljskih izvora. Zanimljivo je također da ista ta služba koju M. Pantelić smatra najstarijom varijantom nacionalnoga lokalnoga oficija redigiranog na hrvatskome tlu stavlja mjesto rođenja Ćirila i Metodija u hrvatski Solin umjesto u grčki Solun.² Da li je takva lokalizacija hrvatskih glagoljaša bila svjesna i namjerna, teško je reći, ali usporedbe radi bit će zanimljivo napomenuti da nije sasvim neobična praksa hrvatskih glagoljaša da neke strane lokalitete zbog sličnosti njihova imena s domaćim stavljaju u naše krajeve. Tako je npr. u glagoljskoj *Legendi o sv. Nikoli* talijanski Bari postao naš Bar, a neko nepoznato mjesto Diolko naša Duklja. Analogan slučaj možemo još navesti iz latinske ćirilometodske legende *Quemadmodum* prema kojoj su Ćiril i Metodije bili rodom iz Aleksandrije (*fratres germani de Alexandria*), što se u ovom slučaju daje lako protumačiti na taj način da je pisac te legende kontaminirao ime Ćirila Solunskog s mnogo poznatijim imenom Ćirila Aleksandrijskoga.³

Da liturgijsko štovanje sv. Braće nije bilo vlastito isključivo glagoljaškoj Crkvi, potvrđuje u prvom redu podatak, što ga prema Kniewaldu donosi M. Pantelić⁴, da upravo jedan latinski misal iz 14. ili 15. st. koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod sign. R 3575 ima, koliko nam je poznato, dosad najstariju potvrdu misnoga obrasca *Ciruli et Methudij* na 9. ožujka. Zanimljivo je napomenuti da taj misal ima izraziti sloj čeških svetaca, pa je moguće da je prepisan s nekoga češkog predloška u koji je ušao i obrazac mise u čast sv. Braće, formiran možda kao i *Službe* u Češkoj. I kasnije latinske liturgijske knjige pokazuju da je kult sv. Braće bio poznat latinskoj Crkvi prije nego je katolička Crkva 1380. godine uvrstila Ćirila i Metodija u katalog svetaca katoličke Crkve, svečano odobrivši njihov kult. Službe u čast Ćirila i Metodija imaju i neki tiskani latinski brevijari zagrebačkoga obreda iz 17. st., a J. Bratulić upozorio je u svojem predavanju na znanstvenom simpoziju o svetome Ćirilu i Metodiju u Đakovu 4. srpnja 1985. g. da su zabilježene i u proprijima bosansko-đakovačko-srijemske biskupije prije 1807. g. na 14. veljače i tršćanske biskupije iz 1823. g. na 9. ožujka, te da su u jednome tiskanom misalu iz 1781. g. privezani obrasci đakovačkih proprija s

²M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*, Slovo 15-16, Zagreb 1965, 130.

³Legenda *Quemadmodum* izdana je prema 11 rukopisa iz čeških i slovačkih biblioteka, u: *Magnae Moraviae fontes historici*, II, Brno 1967, 289-296. Početak ove Legende, tj. do mjesta gdje Ćiril i Metodije donose u Rim tijelo sv. Klementa pape, sačuvan je još u latinskom zborniku legenda N^o783 f. 108v-109v iz Universitätsbibliothek u Innsbrucku.

⁴M. Pantelić, o. c., 113.

molitvom Ćiril i Metodiju kao biskupima. Spomenimo na kraju da Ćirila i Metodija kao biskupe Ńtije i molitva innsbruŃkog primjerka legenda *Quemadmodum* iz 15. st. koja ih naziva »*pontifices et confessores*«.

Ovaj kratki prikaz poĉetaka i razvoja kulta Ćirila i Metodija meĉu Hrvatima, u kojemu smo se uglavnom ograniĉili na razdoblje do 16. st., zavrŃavamo konstatacijom: 1. s prvim cjelovitim liturĉijskim rukopisima zasvjedoĉeni su i prvi znakovi ĉirilometodskoga kulta meĉu Hrvatima koji su bez dvojbe prenijeli Hrvatima Metodijevi uĉenici, i 2. Solunska su braĉa bila Ńtovana ne samo kao vjerovjesnici nego kao i oni koji su zasluŃni za hrvatsku knjigu, jer po uvjerenju hrvatskih glagoljaŃa, izraŃenom u *Mavrovu brevijaru*, Ćiril i Metodije *vse knigi hrvatske tmaĉŃe*.

SaŃetak

S najstarijim liturĉijskim kalendarima zabiljeŃen je i kult Ćirila i Metodija u Hrvata. Od ukupno 32 kalendara ime Ćirila i Metodija javlja se zajedno na 14. veljaĉe u 28 kalendara, dok se u preostala 4 javlja samo Ćirilovo ime. Dan Metodijeve smrti zabiljeŃen je 6. travnja u 4 kalendara, a 4. i 7. travnja donosi Metodijevo ime joŃ po jedan kalendar. Stupanj liturĉijskoga slavlja donosi samo Baromiĉev tiskani brevijar kao *du(plb) sv(oemu) ĉz(iku)*. Ćirilovo ime javlja se i u litanijama svih svetih u *Prvome novljanskom brevijaru*.

Odsutnost misnih obrazaca u ĉast Ćirila i Metodija u glagoljskim misalima autorica pripisuje nedostatku takvih obrazaca u latinskim misalima s kojih su glagoljaŃi prevodili.

Iznoseĉi poznate podatke o postanju *ŃluŃbi Ćirila i Metodija*, kojima je uz 11 poznatih dodala joŃ jednu iz *Oxfordskog brevijara*, autorica je pokazala da kontaminacija grĉkoga Soluna s hrvatskim Solinom u *ŃluŃbi Mavrova brevijara* nije jedinstvena pojava ove *ŃluŃbe*, nego da sliĉnih pojava ima i u drugim, pa ĉak i latinskim tekstovima, pa je ne bi trebalo iskljuĉivo tumaĉiti kao namjernu izmjenu pisara glagoljaŃa.

Na kraju je autorica pokazala da je kult sv. Braĉe bio poznat i u latinskoj crkvi prije 1880. godine kad su Ćiril i Metodije uvrŃteni u katalog svetaca katoliĉke crkve.

Summary

THE VENERATION OF CYRIL AND METHODIUS AMONG THE CROATS

The veneration of Cyril and Methodius among the Croats is traceable from their earliest liturgical calendars. Of a total of 32 such calendars, the names of Cyril and Methodius appear jointly in 28 calendars, while in the remaining four we find Cyril's name alone. Four calendars give April 6th as the date of Methodius' death, whereas one calendar records it on April 4th and another on April 7th. Only Baromić's printed breviary makes explicit the rank of liturgical feast assigned: *du(plb) sv(oemu) êz(iku)*. Cyril's name appears also in the litany of All Saints in the I Novi Breviary.

The author ascribes the absence of mass formularies in honour of Cyril and Methodius in Glagolitic missals to the lack of such formularies in the Latin missals from which the Glagolitic copyists made their translations.

Drawing on the known data concerning the origin of the Office of Cyril and Methodius, and adding to the 11 already known textual sources a twelfth from the Oxford Glagolitic breviary, the author demonstrates that the contamination of *Sohun* (for Salonika) with Solin (in Croatia) in this Office in Mavar's Breviary is not a phenomenon unique to this Office, but on the contrary there are similar features in other texts, indeed even in Latin ones, and therefore one ought not to explain it solely as a deliberate emendation of a Glagolitic scribe.

The author ends with evidence that the cult of the Holy Brothers was known also in the Latin church prior to 1880 when the feast of SS Cyril and Methodius became a universal solemnity.

Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 10. prosinca 1985.
 Autor: *Biserka Grabar*
Staroslavenski zavod
»Svetozar Ritig«, Zagreb